**Biró Z. Zoltán**

# Az agrártémák a stratégiakészítési folyamatokban

A 2007-2012-es programozási időszakban a székelyföldi térségben számos lokális és kistérségi integrált fejlesztési stratégia készült el. Ez a tendencia egyrészt megfelelés volt az Európai Uniós elvárásoknak, másrészt a megújuló pályázási lehetőségek eredményesebb kihasználását célozta meg. Emellett természetesen hozzájárult ahhoz is, hogy a rendszerváltást követően a lokális és térségi szereplők elkezdjenek hosszabb távú és integrált fejlesztési koncepciókon gondolkodni. Ma már a térség legtöbb települése rendelkezik lokális és/vagy kistérségi fejlesztési tervvel. A fejlesztési stratégiakészítés ilyen szintű elterjedéséhez jelentős mértékben hozzájárult a Hargita megyében 1999-ben elindult kistérségi szerveződési folyamat, amely a helyi és térségi fejlesztéssel kapcsolatos gondolkodás térségi léptékű megalapozását, a szakemberképzés első lépését jelentette.

Az ebben az időszakban intenzívvé, mondhatni általánossá váló stratégia készítési gyakorlat volt az, amely – egyéb fejlesztési területek mellett – az agrárium innovációját lokális vagy kistérségi léptékben tudatosan tematizálta. Ez a munka természetesen még nem „agrárinnováció" megjelölés alatt zajlott, de minden bizonnyal egyik fontos előkészítő terepe volt a mostanában erőteljesen tematizálódó térségi agrárinnovációs folyamatnak. Az alábbi rövid áttekintésben azt veszem számba, hogy a lokális vagy kistérségi stratégiakészítési munka során a helyi aktorok az agrárium terén milyen fejlesztési ötleteket tematizáltak, hogyan viszonyultak a megfogalmazott ötletek várható kivitelezésével kapcsolatos kérdésekhez, hogyan illesztették be egyéb fejlesztési feladatok kontextusába.

A csíkszeredai Sapientia EMTE Műszaki és Társadalomtudományi Karán működő Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Központ munkatársaként az elmúlt években közel 20 lokális és kistérségi stratégia elkészítésében vehettem részt. Az agrárium szempontjából nézve a stratégiakészítés folyamatában több egyedi sajátosságot is megfigyeltünk. Kiindulópontként meg kell említeni azt a tényt, hogy az agráriumhoz kapcsolódó fejlesztési ötletek magától értetődően részét képezték a stratégiai tervezésnek. Ez azért volt fontos fejlemény, mert ebben az időszakban a térségi agrárium helyzetét még alapvetően a stagnálás jellemezte, s az agrárium jövőjével kapcsolatos lokális vélemények többnyire negatív tartalmúak voltak. Habár az agráriummal kapcsolatos fejlesztési javaslatok a helyi szereplők körében

elsősorban általános ötletként jelentek meg („fejleszteni kell a mezőgazdaságot és az állattartást"), mindenképpen jelentős előrelépést jelentett az a tény, hogy a helyi szereplők felismerték azt, hogy az agrárium többek között az a szegmens, amelyet fejleszteni kell.

Az agráriummal kapcsolatos kérdések fentebb vázolt kezelése több okra is visszavezethető. A térség rurális jellegéből kifolyólag a mezőgazdaság és az állattenyésztés mindig jelentős szerepet töltött be a lakosság életében. Ehhez nagymértékben hozzájárult a rendszerváltást követően a kollektív gazdaságok felszámolása, amely újra helyi kezekbe juttatta a földtulajdont. Ezt követően az agrártevékenységek megítélésében egyre inkább a negatív aspektusok kezdtek dominálni, aminek rövidesen jelentkeztek is a látható következményei: egyre nagyobb területek maradtak megműveletlenül, a földtulajdon feldaraboltsága és az egyes parcellák mérete nem a gazdaságosság mércéje szerint alakult, az agráriumban érdekelt szereplők fokozatosan elöregedtek, stb. Habár a gazdasági válság hatásai (növekvő munkanélküliség, munkahelyek alacsony száma, infláció) és az Európai Unióhoz való csatlakozás agráriummal kapcsolatos aspektusai (terület alapú támogatások és más pályázási lehetőségek megjelenése) hozzájárultak az agrárprobléma újraértékelésének elindulásához, a helyi és kistérségi stratégiakészítési folyamatok jelentették az agrárkérdések első alaposabb, szakmai jellegű tematizálását. A fejlesztési stratégiák elkészítésének folyamatában többször is egy asztalhoz ültek az agrárium különböző szektoraiban érdekelt szereplők, megismerték részleteiben egymás problémáit és ötleteit, és javaslatokat fogalmaztak meg a hiányosságok pótlására.

Az agrárkérdések helyi fejlesztés szegmenseként való kezelésének másik oka az volt, hogy az érdekelt szereplők rendelkeztek agráriumhoz kapcsolódó szakmai ismeretekkel. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy ez az ismeretanyag a stratégiák elkészítésének időszakában már meghaladottnak számított, de ennek ellenére nem elhanyagolható kiindulópontként szolgált azon képzési programok számára, amelyek az agrárképzéssel kapcsolatos ismeretek térségi elterjedésében jelentős szerepet játszottak. Ugyancsak itt kell megemlíteni, hogy a székelyföldi térségben több olyan program is lezajlott, illetve fut ma is, amelyek célja, hogy a térségi gazdák a külföldi jó példák testközelből való megismerése révén ismerkedjenek meg új eljárásokkal, új termelési technikákkal. Kijelenthetjük tehát, hogy az agrárismeretekkel kapcsolatos tudástranszfer nem érhette volna el a jelenlegi szintet, amennyiben a térségi agrárszereplők nem rendelkeznek az EU-csatlakozás előtti időszak gazdálkodási gyakorlatára jellemző tudásanyaggal és tapasztalattal.

Tekintsük át röviden, hogy melyek voltak a helyi tervezési munka során az agrárszektorral kapcsolatos fontosabb fejlesztési ötletek. Hangsúlyozni kell, hogy az esetek túlnyomó többségében az agrárszereplők tisztában voltak az agrárszektor fontosabb hátrányaival, így a stratégiaalkotás folyamatában nem volt szükség ezek tudatosítására. Fejlesztéspolitikai szempontból a reális helyzetértékelés helyi szereplők által való elfogadása nagyon fontos lépés, hiszen ez jelenti az első lépést egy kivitelezhető fejlesztési javaslatcsomag összeállításában. Az alábbiakban felsorolásszerűen jelezzük a domináns fejlesztési ötleteket.

Földtulajdon, agrártermelés

- a területek tulajdonjogi kérdésének rendezése: ezen a területen mind a mai napig vannak problémák, amelyek több más jellegű fejlesztési elképzelés kivitelezését akadályozzák (termőterületek értékesítése, területalapú támogatások megpályázása)
- a mezőgazdasági területek feldaraboltságának csökkentése mintagazdaságok kialakítása érdekében: Gyergyóremete számára készítettünk egy térségi szempontból egyedi tanulmányt, amely a községhez tartozó megművelésre alkalmas földterület tagosítására vonatkozik, de természetesen kisebb léptékű és általánosabb megfogalmazásban ez a javaslat majdnem minden stratégia részét képezi
- a parlagon lévő mezőgazdasági területek megművelése: a mezőgazdaságtól való elfordulás (termelők elöregedése, fiatal gazdák kis aránya, forráshiány, stb.) egyik kézzelfogható következménye, ugyanakkor egy fontos helyi erőforrás kihasználási lehetőség, amelyben elsősorban a fiatal gazdák érdekeltek
- mezőgazdasági termékek diverzifikálása: nem mindenik stratégia része, de viszonylag sok település esetében felmerült az az igény, hogy a megszokott mezőgazdasági termékek mellett megjelenjenek olyanok is, amelyek számára a térség földrajzi, éghajlati adottságai megfelelőek
- mezőgazdasági termékek értékesítése: a termelés mellett problémát jelent az értékesítés kérdése, mivel jelenleg is a térségi termelők jelentős része nem hivatalos úton tudja megoldani ezt a problémát. A Felcsíki kistérség számára készített fejlesztési dokumentumban jelent meg először egy térségi léptékre vonatkozó értékesítési központ kialakítása és működtetése

- a mezőgazdasági termelésben használt géppark korszerűsítése, bővítése: települési léptékben a mezőgazdasági géppark nem felel meg a hatékony gazdálkodás feltételeinek, azonban több olyan gazdálkodó is van, aki ilyen téren megfelel a kívánalmaknak.
- a mezőgazdasági termények minőségének biztosítása: ez a fejlesztési javaslat szorosan összefügg az értékesítési lehetőségekkel, ugyanakkor új lehetőségeket is megnyit a gazdálkodók számára, amennyiben el kívánnak mozdulni a biotermékek előállításának irányába
- a mezőgazdasággal kapcsolatos képzések számának növelése, célorientált képzések beindítása: a térségben jellemző, hogy a stratégiakészítésbe bekapcsolódó mezőgazdasági szereplők tisztában voltak azzal, hogy a mezőgazdasággal kapcsolatos tudáskészletük nem elegendő
- a terület alapú támogatásra jogosult területek számának növelése

Állattenyésztés

- állatállomány mennyiségének növelése: a stratégiakészítést megelőző 5-10 évben térségi és lokális léptékben is érezhetően csökkent az állatállomány, olyannyira, hogy egyes települések esetében reális veszélyként fogalmazták meg az állattartás rövid távon való felszámolódását is. Számos térségi folyamat (térségi tejfeldolgozó vállalkozások elindulása, tejcsarnokok felépülése) érezhetően változtatott ezen a tendencián
- beerdősödött legelők gondozása: az állattartás szerepének csökkenése maga után vonta a legelős területek nem megfelelő gondozását. A legelős területek a térségi adottságok következtében jelentős helyi erőforrásnak számítanak
- tejcsarnokok, vágópontok építése: az állatállomány értékesítése a különböző országos és uniós léptékű törvények következtében számos megoldandó problémát állított a helyi termelők elé, így a tejcsarnokok, vágópontok hiányában az értékesítés nehézkessé vagy nem kifizetődővé vált
- állattartó gazdák érdekképviseleti szervezetének létrehozása, működtetése: számos település felismerte azt az igényt, hogy lokális, térségi vagy ritkább esetben országos léptékben könnyebb eredményeket elérni, ha egyesületi formában, közösen lépnek fel

A fentebb vázlatosan bemutatott fejlesztési ötletek világosan mutatják, hogy a térségi agrárszereplők elsősorban általános jellegű továbblépési lehetőségeket

fogalmaztak meg, és csak elvétve tapasztaltuk azt, hogy kistérségi vagy lokális egyedi erőforrásokra alapozott fejlesztési javaslattal álltak volna elő. Továbbá azt is fontosnak tartjuk kiemelni, hogy az egyéni problémamegoldásra való igény a legtöbb esetben megelőzte az agrártermelők egy bizonyos csoportjára vonatkozó fejlesztési ötleteket, ami elsősorban annak is köszönhető, hogy az agráriumban érdekeltek ebben az időszakban még egyáltalán nem kezelték magukat olyan közösségként, amely csoportként kíván fellépni a tevékenységi területükön jelentkező problémák kezelése érdekében. A munkacsoportunk által szervezett fórumokon, amelyeknek a célja a helyi problémák és a fejlesztési javaslatok tárházának elkészítése volt, több esetben is kísérletet tettünk arra, hogy különböző csoportoknak (agrárszereplők, helyi vezetésben érdekeltek, oktatási intézményben dolgozók, stb.) külön szervezzünk megbeszéléseket. Az esetek túlnyomó többségében azonban nem volt lehetőség az agrárszereplők külön csoportként való kezelésére, több okból kifolyólag is: nem mutatkozott rá helyi igény, nem volt elegendő jelentkező/érdeklődő, avagy az agrárszereplők a más helyi aktorokkal közösen szervezett megbeszélést részesítették előnyben.

Az általánosan megfogalmazott fejlesztési javaslatokat kiegészítendő, a munkacsoportunk minden egyes alkalommal törekedett arra, hogy specifikus és/vagy lokális adottságokra alapozó fejlesztési ötletek is helyet kapjanak a stratégiai dokumentumokban. Az agrárszereplők szempontjából ezek az ötletek egyetlen esetben sem voltak meghatározó jellegűek, habár benne maradtak a véglegesített dokumentumokban, ezek kivitelezésére, gyakorlatba ültetésére nem került sor. Azonban, szakmai szempontból nézve, annyi haszna mindenképpen volt, hogy a specifikus ötletek révén munkacsoportunk hozzájárult az agrártevékenységekkel kapcsolatos helyi tudásbázis növekedéséhez.

A stratégiai dokumentumokban helyet kapó, agráriummal összefüggő fejlesztési javaslatoknak még egy fontos jellemzőjét ki kell emelnünk. Számos, a térségben zajló szakmai kutatás utal rá, hogy a mintakövetés nem csak egyéni, hanem települési léptékben is kimutatható. A mintakövetés több szempontból is tetten érhető a fejlesztési stratégiákban. Egyrészt a stratégiai dokumentumokba helyi aktorok javaslatára bekerülő fejlesztési javaslatcsomagok tartalmi szempontból csak kevés eltérést mutatnak, másrészt a szomszéd településeken kivitelezett fejlesztések deklaratív szinten kiemelt ötletként jelennek meg, mivel a helyi aktorok már személyesen is megtapasztalhatták annak gyakorlati kivitelezhetőségét. A mintakövetés jelenségét nagyban befolyásolja az a tény is, hogy lemaradásként

érzékelik, amennyiben egy hasonló jellegű beavatkozást nem tudnak (vagy a település nem tud) kivitelezni. Sok esetben a mintakövetésen alapuló fejlesztési ötletek gyakorlatba ültetése konkrétan nem generál olyan mértékű elmozdulást vagy „fejlődést", amit ugyanazon ötlet kistérségi vagy térségi léptékben való kivitelezése jelenthetne, viszont a kistérségi szerveződési folyamat eredményei ellenére a települések határát átlépő beavatkozások relevanciája mind a mai napig nem nyert teret. Ezen a téren egyelőre a LEADER alapú kezdeményezések sem mutatnak előrelépést.

Az agrárszektorral kapcsolatos fejlesztési elképzelések egy további fontos jellemzője, hogy nem kapcsolódik össze más, nem az agrárium területére vonatkozó beavatkozásokkal. Elvétve vagy egyáltalán nem került szóba a helyi/térségi specifikummal rendelkező termékek előállítása, a termékértékesítés komplex megközelítése (márkanév, levédés, minőség, termékmarketing, fogyasztói igények felmérése, piackeresés, stb.), az agrártermék turizmusban való értékesítése, az agrárium és az életvitel összekapcsolásának kérdése, az agrárjelleg és a helyi identitás kapcsolata, az agrárium és a környezetvédelem érintkezési felületei. A szinergiahatások figyelembe nem vételének több oka is van (tudáshiány, releváns példák ismeretének hiánya, egyéni érdekek dominanciája), mára azonban már mutatkoznak olyan térségi léptékű kezdeményezések, amelyek sikeressége lehetőséget kínál arra, hogy olyan fejlesztési elképzelések is kivitelezésre kerüljenek, amelyek több terület összekapcsolásával tágabb léptékben is érezhető elmozdulást indukálhatnak.

A fejlesztési stratégiák elkészítésével szorosan összekapcsolódik a megvalósíthatóság kérdése. A térségben készültek és készülnek ma is olyan stratégiai dokumentumok, amelyek megfelelnek ugyan számos stratégiakészítési minimumnak (részletes helyzetértékelés, SWOT analízis, helyi szereplőkkel való konzultációk és egyeztetések, a település/kistérség jellegére vonatkozó fejlesztési javaslatcsomagok elkészítése, forrástérkép), azonban nem számolnak a stratégiában foglaltak megvalósíthatóságának kérdésével. Nem veszik figyelembe a helyi kompetenciákat, a helyi/térségi erőforrásokra alapuló fejlesztési elképzelések prioritásként való kezelését, a térségi szereplők forrásbevonásban való járatlanságát és tapasztalathiányát, a stratégia gyakorlatba ültetésének és az ehhez szükséges autoritások közötti megfelelést. Ugyanakkor sok esetben hiányoznak azok az utómunkálatok (itt elsősorban külső szakmai segítségre, tanácsadásra gondolunk), amelyek a stratégiakészítési folyamat lezárulását követően útmutatást adnának a fejlesztési dokumentumokba foglaltak kivitelezésért felelős személyek, intézmények számára.

A felsorolt okok következtében a térségben elvégzett stratégiaalkotási munkák nagy része, így az agrárszektorral kapcsolatos ötletek is, nem tudnak megvalósulni. A stratégiában foglalt fejlesztési javaslatok gyakorlati kivitelezést akadályozza az a tény is, hogy az agrárszereplők kivitelezői autoritásként országos vagy megyei léptékű intézményeket (bukaresti döntéshozók, miniszteri hivatalok, megyei tanács, stb.) határoznak meg, és nem ismerik vagy nem mérik fel a jelentőségét olyan helyi léptékű kezdeményezéseknek, amelyek az aktuális probléma megoldásában, vagy legalább a kérdés tematizációjának elindításában jelentős szerepet játszhatnak. Ennek értelmében egy kivárási stratégia lép működésben – ez logikáját tekintve egy külső beavatkozásra alapozódik –, amely majd megoldja a problémákat anélkül, hogy lokális léptékben bármit is kelljen cselekedni.

Az utóbbi 5-6 év térségben végzett stratégiakészítési tapasztalatai több szinten is hasznosíthatóak az agrárium területén. Természetesen a VSZK tevékenysége mellett számos más megyei és térségi kezdeményezés, tevékenység, szakmai munka zajlott, amelyek fejlesztéspolitikai szempontú eredményeit nem szabad figyelmen kívül hagyni. Mára világosan körvonalazódtak azok a helyi adottságok, természeti és humánerőforrások, amelyekre a jövő fejlesztési javaslatainak alapulnia kell. Ismerjük ugyanakkor a hiányosságokat is, amelyek kezelése nélkül az agrárszektor tartós fejlesztése nem valósítható meg. Továbbá tisztában vagyunk azon térségi specifikumokkal, amelyek nem csak az agrárszektorra, hanem tágabb értelemben nézve az integrált fejlesztés problematikájára is jellemzőek. Az agrárszektor hatékony fejlesztésének jövőbeli eredményessége nagymértékben függ attól, hogy a szektor fejlődést befolyásolni tudó aktorok (szakértők, fejlesztési szakértők, agrár-intézmények vezetői, agrár-érdekképviseleti szervezetek vezetői, lokális és térségi vezetők, termelők) milyen mértékben képesek tudatosítani az eddigi gyakorlat jellegzetességeit, és milyen mértékben képesek hatással lenni a fejlesztéssel kapcsolatos gondolkodás minőségi megváltozására. A minőségi elmozdulás jelenleg az egyetlen garancia arra, hogy az agrárium a térségi léptékű fenntartható fejlődés egyik meghatározó oszlopává váljon és érezhetően hozzájáruljon a térség versenyképességének növekedéséhez és a lakosság életszínvonalának emeléséhez.